

SERBIAN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS
SASA BRANCH IN NIŠ
NATIONAL LIBRARY "RADE DRAINAC" PROKUPLJE
UNIVERSITY OF NIŠ – FACULTY OF PHILOSOPHY

LITERARY WORK OF RADE DRAINAC: A NEW READING

Edited by
Goran Maksimović, PhD

Niš – Prokuplje 2020

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ
ОГРАНАК САНУ У НИШУ
НАРОДНА БИБЛИОТЕКА „РАДЕ ДРАИНАЦ” ПРОКУПЉЕ
УНИВЕРЗИТЕТ У НИШУ – ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ

КЊИЖЕВНО ДЕЛО РАДА ДРАИНАЦА: НОВО ЧИТАЊЕ

Приредио
Проф. др Горан Максимовић

Ниш – Прокупље 2020

КЊИЖЕВНО ДЕЛО РАДА ДРАИНЦА: НОВО ЧИТАЊЕ
Зборник радова са научног скупа

Ниш – Прокупље, 2020

Приредио
Проф. др Горан Максимовић

Рецензенти
Дописни члан САНУ Јован Делић
Проф. др Горан Максимовић, Универзитет у Нишу

Издавачи
Српска академија наука и уметности – Огранак САНУ у Нишу
Народна библиотека „Раде Драинац” Прокупље
Филозофски факултет Универзитета у Нишу

За издавача
Академик Нинослав Стојадиновић
Драган Огњановић
Проф. др Наталија Јовановић

Лектура
Драган Огњановић
Љубиша Красић

УДК
Наташа Раденковић Антић
Библиотека Филозофског факултета Универзитета у Нишу

Дизајн корица и техничка припрема
Миле Ж. Ранђеловић

Штампа
„СВЕТПРИНТА”, Ниш

Тираж 500 примерака

ISBN 978-86-7025-856-3

Зборник радова са научног скупа *Књижевно дело Рада Драинца – ново читање*, одржаног – у организацији Српске академије наука и уметности – Огранка САНУ у Нишу, Народне библиотеке „Раде Драинац” у Прокупљу и Филозофског факултета Универзитета у Нишу – 26. августа 2019. године на Универзитету у Нишу и 27. августа 2020. године у Народном музеју у Прокупљу

Научни скуп *Књижевно дело Рада Драинца – ново читање* и зборник радова резултат су рада на научним пројектима *Књижевна прошлост и садашњост на простору југоисточне Србије* (бр. О-19-18) Огранка САНУ у Нишу, као и комплементарног интерног пројекта *Истраживање књижевне прошлости и садашњости на простору југоисточне Србије и у блиским заграничним областима*, који се реализује на Департману за српску и компаративну књижевност, а у оквиру научно-истраживачке дјелатности Филозофског факултета Универзитета у Нишу, чији је руководилац проф. др Горан Максимовић, као и активности Народне библиотеке „Раде Драинац” у Прокупљу у оквиру обележавања два јубилеја: пола века „Драинчевих дана” и сто двадесет година од рођења овог ствараоца.

Програмски одбор Скупа
Академик Милосав Тешић, САНУ, председник Одбора
Дописни члан САНУ Јован Делић
Проф. др Драган Станић, председник Матице српске, Нови Сад
Проф. др Наталија Јовановић, декан Филозофског факултета
Универзитета у Нишу
Проф. др Горан Максимовић, Универзитет у Нишу
Доц. др Мирјана Бојанић Ђирковић, Универзитет у Нишу,
секретар Програмског одбора

Организациони одбор Скупа
Александар Симоновић, градоначелник Прокупља
Драган Огњановић, директор Народне библиотеке „Раде Драинац”
Прокупље, председник одбора
Дарко Жарић, директор Народног музеја Топлице
Проф. др Горан Максимовић, Универзитет у Нишу
Доц. др Мирјана Бојанић Ђирковић, Универзитет у Нишу, секретар Одбора

САДРЖАЈ

Горан Максимовић УВОДНА РЕЧ ПРЕД ЗБОРНИКОМ <i>КЊИЖЕВНО ДЕЛО РАДА ДРАИНАЦА – НОВО ЧИТАЊЕ</i>	11
---	----

I

Јован Делић РАДЕ ДРАИНАЦ – ЈЕДНО НОВО ЧИТАЊЕ.....	17
Jovan Delić RADE DRAINAC – A NEW READING.....	29

Горан М. Максимовић ПУТОПИСНА ПРОЗА РАДА ДРАИНАЦА.....	31
Goran M. Maksimovic TRAVELING PROSE BY RADE DRAINAC.....	50

Снежана Милосављевић Милић <i>ЛИНИЈА МАГЛЕ И ВОЛШЕБНИ САГОВОРНИК –</i> РАДЕ ДРАИНАЦ У ЕСЕЈИМА СТЕВАНА РАИЧКОВИЋА.....	51
Snežana Milosavljević Milić <i>THE LINE OF THE FOG AND THE MAGIC INTERVIEWEE –</i> RADE DRAINAC IN STEVAN RAIČKOVIĆ'S ESSAYS.....	62

Бојана Стојановић Пантовић ДРАИНАЧЕВА КРАТКА ПРОЗА У КОНТЕКСТУ СРПСКОГ ЕКСПРЕСИОНИЗМА ДРУГЕ И ТРЕЋЕ ДЕЦЕНИЈЕ 20. ВЕКА.....	63
Bojana Stojanović Pantović SHORT PROSE OF RADE DRAINAC IN THE FRAME OF THE SERBIAN EXPRESSIONISM OF THE SECOND AND THIRD DECADE.....	75

Душан Живковић ЗНАЧАЈ ДРАИНАЧЕВЕ ПОЕЗИЈЕ У КОНТЕКСТУ СВЕТСКЕ КЊИЖЕВНОСТИ.....	77
Dušan Živković THE SIGNIFICANCE OF DRAINAC'S POETRY IN THE CONTEXT OF WORLD LITERATURE.....	89

Светлана Рајичић Перић ЖЕНСКО КАО ПОЛ И РОД – ОД ЕРОТИЧНОСТИ / ВАСЕЉЕНЕ ДО ГРАДА КРОЗ МОТИВ ДОЈКИ У ПОЕЗИЈИ РАДА ДРАИНЦА	91
Svetlana Rajčić Perić WOMEN AS SEX AND GENDER - FROM EROTIC / UNIVERSE TO THE CITY THROUGH MOTIVE OF BREAST IN THE POETRY OF RADE DRAINAC	108
II	
Ђорђе М. Ђурђевић МАРИОЛОШКИ АСПЕКТИ ПЕСМЕ ЉУБАВ, МАРИЈА! РАДА ДРАИНЦА	109
Đorđe M. Đurđević THE MARIOLOGICAL ASPECTS OF THE POEM <i>LJUBAV, MARIJA!</i> BY RADE DRAINAC.....	119
Јелена С. Младеновић ДРАИНЧЕВ „ПРОГРАМ ХИПНИЗМА” У КОНТЕКСТУ АВАНГАРДНИХ ПРОГРАМСКИХ ТЕКСТОВА И ЊЕГОВА УЛОГА У ЧАСОПИСУ <i>ХИПНОС</i>	121
Jelena S. Mladenović THE PROGRAM OF HYPNISM BY RADE DRAINAC IN THE CONTEXT OF AVANT-GARDE PROGRAM TEXTS AND ITS ROLE IN <i>HYPNOS MAZAGAZINE</i>	132
Часлав В. Николић РАЗМАК ОД СТО ЛЕТА: БИЋЕ И ВРЕМЕ У ПОЕЗИЈИ РАДА ДРАИНЦА.....	133
Časlav V. Nikolić <i>A DISTANCE OF ONE HUNDRED YEARS:</i> BEING AND TIME IN POETRY OF RADE DRAINAC	143
Владимир Б. Перић МЕЂУ ДАДОМ И МЕД СНОМ: ДАДАИСТИЧКИ ОКВИРИ ДРАИНЧЕВОГ ХИПНИЗМА.....	145
Vladimir B. PERIĆ BETWEEN DADA AND THE DREAM: DADAISTIC FRAMEWORKS OF DRAINAC'S HYPNISM.....	154

Аница М. Радосављевић ПЕСНИЧКА МИСАО РАДА ДРАИНАЦА – БУНТ ПРОТИВ ПРОГРАМСКИХ ОГРАНИЧЕЊА ЈЕДНОГ ВРЕМЕНА	155
Anica M. Radosavljević POETIC THOUGHT OF RADE DRAINAC - REVOLT AGAINST THE LIMITATIONS OF A PERIOD	166
Милена Ж. Кулић РАДЕ ДРАИНАЦ КАО ПОЗОРИШНИ КРИТИЧАР	167
Milena Ž. Kulić RADE DRAINAC AS A THEATER CRITIC.....	177
Борис Лазић ПОВОДОМ ПРЕВОДА ПЕСАМА РАДЕТА ДРАИНАЦА НА ФРАНЦУСКИ	179
Boris Lazić DE LA TRADUCTION DES POÈMES DE DRAINAC EN LANGUE FRANÇAISE	183
Мирјана Д. Бојанић Ђирковић ТОПЛИЦА У ДЕЛУ РАДА ДРАИНАЦА	185
Миряна Боянич Чиркович ТОПЛИЦА В ПРОИЗВЕДЕНИЯХ РАДЕ ДРАИНАЦ.....	203

ТОПЛИЦА У ДЕЛУ РАДА ДРАИНЦА

Мирјана Бојанић Ћирковић*

Апстракт. – Разматрање теме, идеје, односно репрезентације Топлице у делу Рада Драинца релевантно је не због чињенице да је овај стваралац рођен у Топлици и да је много допринео култури овог краја, већ из разлога што детаљнија анализа ове теме може осветлити једно ново лице драинизма као, између осталог, перманентног преиспитивања проблема и вредности и може оцртати контуре његове суштински не другачије, али једне прецизније, топлије и доследније манифестације. Топос Топлице у стваралаштву овог аутора сагледава се ван традиције регионалног ишчитавања, заступљене у књижевној критици, односно кроз модел симболичког топоса и у релацији са симболиком и рецепцијом боја Драинчеве поезије (плаве, љубичасте, и зелене).

Кључне речи: Раде Драинац, Топлица, топос, симбол, поетика боја

1 . УВОД

У историји рецепције стваралаштва Рада Драинца, осветљавање Топлице као теме његових дела и формирање система мотива којима се ова тема конкретизује у делима ствараоца о којем говоримо, везани су за важне датуме када се, након одређене дистанце, сумира вредност дела овог писца и указује на суштинско и актуелно у погледу обележја његовог стваралачког процеса. Поводом десет година од смрти Рада Драинца Светислав Мандић записује да је Драинац „био добар песник даха ове земље”¹, чиме, уз експлицитно позитивно вредновање Драинчеве последње збирке песама, у први план истиче антејску компоненту Драинчеве поезије. Миливоје Марковић истим поводом закључује да је (тематски) Драинац песник завичајне туге, али да, заправо, једино место (под Сунцем) под којим човек може бити срећан и радостан Драинац налази управо у завичају „страшне историје” и „црних

*Универзитет у Нишу, Филозофски факултет, и-мејл: mirjana.bojanic.cirkovic@filfak.ni.ac.rs

¹ Светислав Мандић, *Десет година од песникове смрти*, у: Критичари о Драинцу, прир. Гојко Тешић, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 1999, стр. 137.

дана”; у Топлици. На предавању 28. априла у Блацу поводом двадесет година од Драинчеве смрти, Миодраг Шијаковић такође указује на значајно место збирке *Дах земље* (махом написане у Блацу 1939) у опусу овог ствараоца. У првом предговору збирци *Дах земље*, „А ргoгoс”, Драинац даје осврт на свој песнички програм и објашњава потребу да проговори „обликом самих ствари”, „волуменом самих мисли”, „стварно и убедљиво”, а за тему таквог певања бира (или интуитивно налази) Топлицу. Песник даха земље „стварношћу” види ток река, зеленило траве, односно земљу. Називајући родну земљу „трагиком свог певања”, Драинац потврђује ванрегионално виђење Топлице и сематичку комплексност мотива земље (груде) у својој поезији. Овај предговор написан је у Блацу јула 1940. године.

Модри смех Радојка Јовановића је прва песничка збирка коју публикује стваралац из Топлице, а која је нашла одјек у књижевној критици 20-их година 20. века; Драинчев *Афродитин врт* је прва збирка песама штампана у Прокупљу 1921, иако у свега три примерка. Имајући у виду ове податке, Воја Красић у панорами Драинчевог дела истиче да је овај стваралац пресудна појава у културној историји Топлице: „Од Драинца почиње све. [...] Било је много празних векова у историји Топлице, било их је још више који су били испуњени само борбом за слободу, за опстанак. Дуго је историја припремала долазак Рада Драинца. Кад је стигао [...] почело је ново да траје...”²

У Топлици ће светлост дана угледати последње Драинчево дело, дневнички записи *Црни дани*. Хроничарске и интимне белешке о мрачном делу историје (и душе) Драинац је поверио својој Топлици, закопавајући их у дрвеној качици за кајмак испод огњишта родне куће.³ Ови фрагменти чувају и тајну Драинчеве непрестане жеље за борбом: „пакао мога живота није уствари ништа друго до тражење везе двеју тачака у простору: друштва и себе.”⁴ Драинац се, дакле, собом самим поверио Топлици која му, послужимо се речима Велибора Глигорића из фрагмената његовог сећања на „младића из Блаца”, једина није била крива за глад, болест, беспомоћност у свету.⁵ У међувремену долазака и одлазака из Топлице, урезивања путева, рана и ожиљака у белом свету, Топлица Драинцу остаје рана и неугасива инспирација његових стихова.

² Воја Красић, *Раде Драинац*, у: Критичари о Драинцу, прир. Гојко Тешић, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 1999, стр. 521.

³ Уп. са Напоменом Радивоја Пешића, приређивача Драинчевог рукописа *Црни дани* 1963.

⁴ Rade Drainac, *Crni dani: zapisi*, ur. Radivoje Pešić, Beograd: Kosmos, 1963.

⁵ Уп. „Био је дете болесно, које је крв бацало, бивало често у великим грозницама због глади, тешке оскудице, и због тога што се често нашло сасвим само, беспризорно, беспомоћно у животу. И за то му је био крив цео свет, изузев његовог завичаја.” (ове речи Велибора Глигорића наводимо према: Иван Ивановић, *Драинац*, Блаце 2011, стр. 11).

2. ТОПЛИЦА КАО ТЕМАТСКИ ОКВИР ДРАИНЧЕВОГ СТВАРАЛАШТВА

Топлица је тематски оквир Драинчевог поетског стваралаштва, али за њим незаостаје заступљеност овог мотива у Драинчевим прозним текстовима (краткој књижевноуметничкој прози, путописима и освртима). Од *Модрог смеха* до *Даха земље*, и „успутно” у тренуцима загледаности у детаље који слику Топлице чине раскошном, колоритном и топлим (на путевима које је прелазео као новинар *Самоуправе* и *Правде*, а које је уобличавао у форме путописа и записа, али и на „путевима” ка себи), Драинац пише о Топлици; иако каткад „клишеима симулиране јесењинштине” (Ђорђе Јовановић о *Даху земље*), он то чини „не фалсификујући оног што лежи у њему” (песнички програм *Даха земље*). Међутим, тумачења ове теме Драинчевог стваралаштва најчешће осветљавају мотив завичајне туге⁶ или пак мотив завичајне нити. У том смислу значајно је запажање Стевана Раичковића да је у Драинчевој поезији заступљена „танка, ружичаста, да не кажемо баш и црвена, завичајна нит. [...] А она је била покидана у поезији наше средине дуги низ година у којима је певао и Драинац.”⁷ Црвена боја, не тако често заступљена у Драинчевој поезији као плава и зелена, боја је побуне; у једној песми, интегрисаној у текст „Мегалополис од челика”, Драинац записује да су црвени цветови најлепши цветови побуне.⁸ Црвена боја је и боја ветра јер „путовање ветра подсећа на крв која се пени сутонима”⁹. Мотиви ветра (покрета, преображаја) и побуне семантички корелирају са бојама и мотивима Топлице: плавом, модром, зеленом, и доприносе чврстици система који тематизује топос и идеју Топлице у Драинчевим делима. Топлицу као важан пол Драинчевог стваралаштва уводи (и на томе се зауставља) Мухарем Первић у оквиру полемике настале поводом предговора Просветином издању Драинчевих песама, публикованом седамнаест година од његове смрти (1960). По Первићу, предговор овом издању не сагледава Драинца кроз осцилације присутне у његовој поезији, а један од тих полова Драинчеве поезије јесте завичај (Топлица). Первић Драинца назива „сетним завичајним шаптачем.”¹⁰

⁶ Уп. Миливоје Марковић, Миливоје, *Океанија поезије*, у: Критичари о Драинцу, прир. Гојко Тешић, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, стр. 293.

⁷ Стеван Раичковић, *Драинац (Седамдесет и пет година од рођења песника)*, у: Критичари о Драинцу, прир. Гојко Тешић, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, стр. 310.

⁸ Напомињемо да у Драинчевој поезији постоји недоследност у погледу семантике црвене боје. Црвена је и боја страсне љубави коју Драинац прижељкује читавог живота: „Мучи ме крв. Бескрајно сам жељан једне страсне љубави.” (Раде Драинац, *Мој дневник*, Осврти, Скопље, 1938, стр. 54) Међутим, на пољу уметности Драинац уједињује све наизглед дивергентне мотиве; по њему, уметност је крвава, у исти мах бунтовна (друштвено ангажована) и страсна.

⁹ Раде Драинац, *Мегалополис од челика*, Осврти, Скопље, 1938, стр. 48.

¹⁰ Мухарем Первић, *Топлица у Океанији (Раде Драинац: Песме, Београд: Просвета, Београд)*, у: Критичари о Драинцу, прир. Гојко Тешић, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства 1999, стр. 174.

Насловом часописа *Ток*, инспирисаним Драинчевим књижевним идејама и залагањима за културу Топлице, експлицира се доминантност промене (преображаја) у Драинчевом делу, што семантички корелира са мотивом пута, тражења. Ово обележје је у непосредној вези са темом Топлице у делима Рада Драинца, а рубне Дранчеве збирке (*Модри смех* и *Дах земље*) полови су тог пута. У свом песничком програму „Истина о поезији”, штампаном уз збирку *Дах земље*, Драинац се позива и на Новалисове речи да песник у себи садржи „једну вечност у маломе”. Та вечност у Драинцу су пут (тражење) и место / мисао починка пред пут (Топлица).

Један од доминантних мотива Драинчевих дела о Топлици је пролеће. У Драинчевом животу, пролеће је обележје долазака у Топлицу, али и животних и песничких преображења овог ствараоца: Драинац у Блацу склапа брак са Даринком Даром Хаџи-Ристић (у Цркви Успења Пресвете Богородице), а у освит пролећа, 16. марта 1922, када је штампана песма „Позориште вечности” у часопису *Мисао*, Радојко Драинац преображава се у песничко име и „пројекат” Раде Драинац. Исте године, априла, излази прва свеска часописа *Хипнос*, а маја први број интернационалне ревије за културне проблеме, часопис *Ново човечанство*. Драинац – песник буди се у пролеће: његова прва дела (из ђачког доба) штампана су марта и априла у листу *Наша нада* (Марсеј). Из Париза 1919. године, месеца маја, Радојко Јовановић одлази у родно Трбуње. У Топлици је Драинац написао више песама своје прве песничке збирке, роман *Наша љубав* (1929), дневник. Као новинар, Драинац ће и у пролеће 1931. путовати „под јужним небом”, преко Топлице на Косово.¹¹ И други Драинчеви животни путеви сведоче да је мај месец његових долазака у Топлицу. Пролеће је и време завршетака појединих путева Драинчевог живота; тада му умиру отац Недељко (1929) и мајка Руменија (1936).

2.1. Модра Топлица

У збирци *Модри смех* о Топлици пише/пева Радојко Јовановић. Плава боја Топлице (топличког неба, реке) у овој песничкој збирци градира у модру боју шума, боју упитаности било над реком, било дубоко у себи. Модра је песникова жеља, модар је пут. Повезује их побуђеност питања о општим (општечовечанским) темама радости и среће и тражење одговора

¹¹ Деветог априла 1941. године Драинац се нашао у родном Блацу тачно у поноћ, али је ипак, у изгужваној униформи, пошао са војском која није имала команду. Овај Драинчев пут кроз Топлицу је Иван Ивановић преточио у драму *Црни дани Раке Драинца*, која шире захвата вртлог историјских догађаја (1941–1942) у Топлици. У Ивановићевом драмском тексту Драинчево бунтовништво у поезији непосредно се повезује са бунтовном Топлицом; тачније Драинчев бунт резултат је те аутентичне клице коју у себи носе становници устаничке Топлице. У више реплика драме Драинац понавља да је за бунт, отпор, али да његова снага није у оружју. У овом тексту Топлица је „тачка” (алузија на песму „И ја имам тачку” збирке *Модри смех*) којој се Драинац враћао увек када му је било тешко у животу, како би се напојио снагом да настави пут.

(„смиришта”) у бескрају. У овој збирци назире се бунт, али овде је бунт у самом песнику: певати о радостима завичајног „смиришта” или модро ћутати, (у)питати себе и свет; да ли пасивно упијати „јужне нектаре”, или окусити нове путеве; да ли утишати песму о бескрају, или је пустити да се ори?

Све песме збирке *Модри смех* Радојко Јовановић је написао од своје 17. до 19. године. Међутим, збирка *Модри смех*, иако посвећена „сваком оном, који пати” не открива само љубавни јад младог срца. Већ у првој песми („Без наслова”) песничко ја замишљено је пред *дубином неба и мирисима јужним*. Док око и дух настоје да упију дубину бескраја, њима се непрестано опире вишак – тајна, чар, непознато, а тако замамно песничком духу. Стихови песме „Без наслова”, исписани тик испод поднаслова *Уздаси*, непосредни су излив песничког импулса Радојка Јовановића: песник се не само пита о бездну модрог неба, већ, позван да уплови у модро бездно, последњим уздахом први пут креће да захвати модре капи, односно да одгонета тајне бескраја. Ови стихови су први кораци Драинчевог песничког пута ка модрим дубинама, а начињени су управо под топличким небом, *горде летње вечери цветне*. Ова је збирка причест песника „у ноћима звезда нектарима јужним / без бола и срама”, у заносу „складних музика” и лица завичајних и првих љубави; причест путника пред одлазак „шумом плавог лишћа” у коме је крв живот и снага, пред тоњење у „пустош плаве”, у „даљину модру”. Ако се након оваквог тумачења стихова прве песме збирке Радојка Јовановића, *Модри смех*, вратимо иницијалним стиховима збирке (моту), можемо закључити да песник овде пева о патњи – жудњи, прижељкујући тренутак осаме, болне и искрене, у којој се песник једино може озарити модрим бескрајем. Мотив из наслова прве целине збирке *Модри смех*, може се разумети као уздах снаге (спремности) песника, сакупљене љубавима и складним музикама природе, односно песниковим гледањем преда се, а поглед у модро небо представља песникову спознају позива на пут тражења истине бескраја и дубина осета, боја и трептаја. Спознаја модрог потврда је песникове спремности и зрелости за *пут песме*. У тексту „Мој дневник” Драинац испишује: „... ако посматрам ствари онакве какве су, не задовољавам се њиховим статичним стањима и тражим њихов дубљи смисао.”¹² *Модро небо* резултат је оваквог песниковог „дешифровања”, односно „тражења аутентичног” у ономе што свој одраз налази у песниковом оку.

Градирање мотива плаве боје преко ведре (стварности, телесне љубави и љубави према природи), до модре боје (боје песникове упитаности пред животом, бескрајем, тајном над собом и у себи) јесте путања песничког програма Радојка Јовановића: путник плавих и ведрих путева даља трагања ка *даљини модрој* препушта новом путнику, Раду Драинцу, који се „родио” баш под овим, топличким небом, трена када је ведрост постала *модри*

¹² Раде Драинац, *Мој дневник*, Осврти, Скопље, 1938, стр. 52.

бескрај.¹³ У стиховима песама „Без наслова” и „Тишине ме плаше” *плаве* у Драинчевој поезији постављене су у јасан контраст: наспрам *пустоши плаве* стоји *дубина неба (даљина модра)* које је жедно песниково око. И друге визуелне, олфакторне и аудитивне сензације у раним песмама Радојка Јовановића налазе се у опозитној релацији: душа нахрањена складним музикама природе, само је наизглед спокојна; та тишина је *блудна* („У мајске вечери”) јер песника позива на тражење „под велом ведре мајске ноћи”.¹⁴ У сред тишине настале поништавањем складне музике, у селу, на земљи из које је поникао, али над којом више лебди но што усправно хода, песник чује звук виолине. „Негде у сред села / Јеца виолина, па опет тишина” („У мајске вечери”), а песник вођен њеним звуком путује преко *плавих шума, модрим дубинама* неба. Песма „У јунске ноћи” написана је у Блацу 1919, али из перспективе „отиснутог у модро”. Парадоксално (или не?) стихови ове песме наводе нас на закључак да су модре ноћи овде, у завичају. Модрим трагом, на неким новим обалама, песник је пронашао тмурне вечери које покривају видик. Из тишине села, опијен пролетњим дахом, песник наново постаје путник несмирен и упитан под модрим небом. У песми „Јесен”, написаној „на некој новој обали” (у месту Saint Jean sur Mer, 1917), песникови видици изнова постају тмурни, а руже не миришу; „све покрио, давно, један покров таман”.

У Драинчевој првој песничкој збирци, мотив модрог бескраја може се довести у везу са врелим мислима: у песми „Зимски снови”, такође написаној „на другој обали”, песнички субјекат се мислима, из хладне собе туђег града враћа прошлим тренуцима, стазама и корацима. Тада његове мисли постају *вреле*. Вреле, односно горљиве мисли семантички корелирају са горљивошћу за тајнама модрих дубина неба, на шта је песник подстакнут само под својим, топличким небом, у (не)миру родног села. Модро небо и врела (песничка, тражећа) мисао метонимије су Драинчеве Топлице.¹⁵ А Драинчев стих, настао у Топлици или у мисли о Топлици под модрим дубинама неба, јесте „лак корак” (песма „Зимски снови”), али корак ближе модром, загонетном, тајновитом, песничком.

¹³ Напомињемо да су у овом раду боје Драинчеве поезије тумачене кроз њихову улогу у хронотопу (што је инспирирано студијом *Опаске о бојама* Лудвига Витгенштајна) и у мисаоном систему Драинчеве поезије. Имајући у виду да не постоји наткултурно, универзално значење боје (уп. монографије о историји плаве, зелене и црне боје Мишела Пастура, где се прати историја рецепције ових боја у различитим културама, а у свакој од њих запажа се њихова семантичка модификација), наш приступ бојама Драинчеве поезије сматрамо релевантним. Релација боја Топлице у Драинчевој поезији са поетиком боја у контексту авангардних изама, као комплексан проблем, захтевала би засебан оглед.

¹⁴ Треба нагласити да је „блудна”, односно подстицајна, стваралачка, трагалачка тишина Драинчевог села; на „другој обали” тишина је мртва (уп. са песмом „Јесен у мом селу”, написано у месту Девесе у Француској 1917).

¹⁵ Ове сензације укрштају се и у песми „Први снег”. „Тајанствени звуци / што говоре прошлост, детињство и срећу” звуци су виолине, „блудне” тишине, уздаха путника Драинца, спремног да из Топлице закорачи пут тражења *модре дубине* песме.

Други део збирке *Модри смех*, „Из живота”, семантички проширује (и бруси) детаљ модрог у Драинчевој поезији. У песми „Кораци смрти” *вене модре* метафора су жара, звука, а кореспондирају са „плавим врхунцем” кога песник ипак налази у топличком јужњачком сунцу. У песми „Први снег” мотив модрог се повезује са тајанством (тајанственим звуцима); али, и тајанство је, као и *модро*, амбивалентно у Јовановићевој првој збирци. Заправо, тајанство је и у јасном звуку, и у шуму; и у питању, и у смиришту. У овом делу прве песничке збирке, Радојко Јовановић закључује: „и ја имам тачку”, а она је пут. Парадоксално, „смириште” песника је – пут. „Сви животи света у ме живо струје”, записано је у песми „И ја имам тачку”. Струјање, тражење, налажење и наново тражење, песникове су „тачка”; стога она неминовно израста у линије, кривудава, кружне. Радојко Јовановић се стиховима и реченицама отиснуо на путеве, а кривуље је оцртало још његово детиње упитано око које у детаљима природе трага за одговорима: „Прозор [Драинчеве куће, прим. аут.] је гледао на пут. Пут је био жут и засут сенкама младог дрвећа. На то дрвеће птице никад нису слетале. Оне су се покривале чаршавом неба на једној сувој грани. Није чудо што је и мој живот сав у знаку пута, који се никада неће свршити.”¹⁶ Топлица, станица вечитих одлазака и место сталног враћања, у подједнакој мери обележила је и стваралачки пут Рада Драинца. „Свих путева за мене љубав је предубока”, записаће Драинац у песми „Слово жеђи”. Жеђ за путем (физичким и стваралачким) Драинац би увек утолио у Топлици. И један и други Драинчев пут били су кривудава.

У збирци *Модри смех* постоје прве назнаке повезивања мотива из наслова са црвеном бојом, заступљеном у последњој Драинчевој песничкој збирци, *Дах земље*: док „шуми плаво лишће ове дивне ноћи” и док звезде „над плавом шумом просипљу корале”, „осећа се свуда крв живот и снага” („Ћутање”). Нимало случајно, крв (живот, снага) и спремност, тражење, упитаност повезани су у ћутању – немирном ћутању пред пут, а тик након једног пута. Тачка те модре тишине и песничког несмиришта Рада Драинца је Топлица, станица перманентног напајања снагом за нова песничка тражења.

Стихови настали у Топлици или мишљу о Топлици увезани су мотивом пролећа и модре дубине (насупротив дубини жуте јесени). Мотив јесени је заступљен је у стиховима *Модрог смеха* насталим „на далеку”, а детаљи који се са овим мотивом повезују су пустош („душа ми је пуста к’о распукло звоно”, *У дубоку јесен*), мрак, суморни свод, туга. Дубине ка којима подстичу (или од којих одвраћају) јесен, свод и *модрина* дијаметрално су супротне у Драинчевој поезији. Дубина туге под васионом која „нариче тужно” у Драинчевој поезији супституише се дубином бола песничког субјекта загледаног у модро. Бол је неизоставни песников пратилац на путу ка (песничким) висинама; (непесничка) туга извор је незадовољства и тишине кобне по даље стихове. Јесен је у поезији Рада Драинца дубока само тугом, носталгијом и поразом. Дубина у поезији Радојка Јовановића

¹⁶ Раде Драинац, *Расветљење*, Београд 1934, стр. 6.

позитивно конотира и уз мотив речи. Дубока реч, како песник записује у истоименој песми, потврда је песнику да је „нешто од нечега вечног”. Дубока реч је модра, *тражилачка*, изворна, интуитивна; дубока реч је реч – шапат, реч – шуштање (жита), дрхтава реч несмиреног. На другој обали, она се поништава у крику нарицања. На „родном брегу” реч узраста у уздах спремности песника да се вине у мисао, сан, стих; у *модро*.

У другом делу збирке *Модри смех*, насловљеном „Из живота”, песник Радојко Јовановић (о)пева повратак песми који се дешава у тачки где једино јасно може чути *песму бола*. „Почетак и крај” из истоимене Јовановићеве песме јесте баш та тачка ка којој се долази „младим ногама”, „препуним ранама као срце песмом”, где једино може бити „небесно дете” које „прву бола песму чује тако јасно”. Та тачка – станица припреме за поновни одлазак, тачка бола пред мајску зору, насмејаног лица у новом кораку, сублимирана је у топосу Топлице. Топлица је у Јовановићеве поезији тачка завршетка погрешних (или не?) лутања и тачка (на)новог поласка „увис”, у болу ка *јасној* песми са дна модрог бескраја. Песников долазак у знаку је туге и разочараности због неналажења прамца ка дну модре дубине и јасном звуку; одлазак је пак у знаку бола, тачније спремности за бол новог песниковог отиснућа и тражења.

У песми „Кораци смрти”, модра боја се непосредно везује за песника. Радојко Јовановић, упркос бројним тугама због повратка на „почетак” песме, себе назива песником *модрих* вена, односно ствараоцем горљивог тражења јасног звука (*чисте песме*). У *модрим венама* песника има жара само у тражењу, у путу, у покрету, у кораку по плавом видику. Највећим проклетством (у истоименој песми „Проклетство”) песник означава *видик који се не плави*, а ову синтагму, након претходног тумачења плаве у Драинчевој поезији, можемо схватити као метафору пораженог песника на путу тражења изворног, јасног, вечног; смисла, чистог звука. Али, *поражени песник* је смео за повратак у „Основну Школу Снова” (песма „Буквар”). Сваки песников пут започиње управо са „основног” (родног тла под модрим небом). „Ничег лепшег нема од модрога неба”, али ништа не захтева толики залог бола као тражење модре стазе ка зраку неба, закључиће песник у песми „Буквар”. Изнова се полази са станице под модрим небом, у даху јужних ветрова.

Анализирајући корпус мотива плаве боје у збирци *Модри смех*, закључујемо да се ова боја, у варијацијама, јавља најмање осамнаест пута, и да, готово без изузетка, значењски корелира са појмовима висине, даљине, дубине, односно појмом песме која, следећи песничку мисао Радојка Јовановића у првој збирци, треба бити модра (кап модрих дубина неба) и јасна (чиста, „комад плавог неба”). Позитивну конотацију плава има у синтагмама *дубина неба*, *плаве шуме*, *даљина модра*, *плави јорговани*, *плаво лишиће*, *небесно дете*, *вене модре*, *плави врхунац*, *модро небо* и *комад плавог неба*, где означава креативност, бол песничког тражења, упитаност, тајновитост, односно,

у најширем смислу, све што песник јесте не по вокацији, већ по рођењу јер Јовановић (Драинац) пева о песнику модрих вена, који у себи носи кап модрих дубина неба. Плави видик у првој збирци Радојка Јовановића каткад постаје тмуран, сив, односно каткад се не плави; њега замрачују свело лишће, тишина и тама у коју песник залута на путу ка модром. У тим тренуцима видик му бистри шум плавог лишћа. Пратећи га, песник се враћа тачки са које изнова треба кренути, у још јачем болу за модрим; тлу под модрим дубинама неба, Топлици.¹⁷ Међу критичарима Драинчевог дела који су у бојама његове поезије видели дубину мисли и симболику, можемо издвојити коментар Светислава Мандића: „За уво ненавикнуто на мирно и једнолико шапутање кише, то [Драинчева поезија, прим. аут.] је била разбијена планинска провала облака узнемирена љубичастим звуком грмљавине.”¹⁸ „Љубичаста грмљавина” Драинчеве песничке мисли и стихова започиње управо у *Модром смеху*, на тлу модре Топлице.

Иако формално другачија у односу на потоње песничке збирке Рада Драинца, збирка *Модри смех* је оцртала најмање два важна поетичка елемента укупног стваралаштва овог песника, а то су пут (трагање) и плави (модри) узлет. Мотиви пута и вечитих враћања биће делом конкретизовани и у Драинчевој (односно Јовановићевој) збирци *Афродитин врт* (1921). У песми *Воз одлази*, са поднасловом „пешке за Топлицу”, Јовановић још једном појашњава зашто је овде „небо моје” и са колико *плавог* песник креће на пут.¹⁹

2.2. Кривуља Топлица

Мотив иштења пута ка дну модрих дубина детаљније бива разрађен у збирци *Улис* (1938), која је цела „симболизација трагања за истином која доживљује тријумф у његовом [Улисовом, прим. аут.] повратку на Итаку.”²⁰ *Улис* је збирка стихова са песничког пута ван тла модре Топлице. Ови стихови су песникова опсервација пута градом, под „небом пуним блата и хладне

¹⁷ У овом контексту, важно је запажање Светислава Мандића у тексту „Десет година од песникове смрти” (*Критичари о Драинцу*, прир. Гојко Тешкић, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства 1999, стр. 137) о мотивима који „спутавају” бескрај у Драинцу: „Ништа не постоји што сапиње човеку крила. Једино можда љубав жене.” И заиста, у *Модром смеху*, наспрам дубине неба стоји мотив љубави према жени који песнички узлет преобраћа у принудни пад.

¹⁸ Исто, стр. 137.

¹⁹ И други Драинчеви савременици и, када је у питању песнички програм, истомишљеници опевају амбигвитет светла и тежине пута. У песми *Слово жеђи* Растка Петровића, посвећеној „пријатељима хипнистима”, амбигвитет пута наглашен је детаљем „упрегнутих кола сељачких”. Пут постаје једини смисао живота и једини могући крај; смрт је ништа друго до пут. У тексту „Да ли сам ја заиста умро?” (Осврти, 1938), Драинац у сличном значењу есејистички обрађује мотив друма; друм је „одмотана лента живота”. А човек је путник (Раде Драинац, *О животу*, Осврти, Скопље, 1938, стр. 29).

²⁰ Раде Драинац, *Предговор првом издању, Улис*, Београд: Библиотека Хипнос, 1938, стр. VII.

воде” (*Град и његове живе силе*).²¹ Од песничких висина опеваних у *Модром смеху*, у *Улису* остаје само „високо уздигнута глава” песника смелог за још један песнички пут, удаљен од сила своје (родне) земље, парадоксално осветљен фењерима који замрачују (*Град и његове живе силе*). Доживљај неба (града) у овој збирци најсликовитије је дат у стиху „Над Европом треба једном дезинфиковати амрел /неба”. „Над човеком усијано небо ћути”, а тишина неба и овде, као и у збирци *Модри смех*, јесте непесничка, неупитна. На исти начин супституисан је и мотив јужног (јужњачког) ветра, позитивног симбола песничког пута Радојка Јовановића у збирци *Модри смех*: пут градом, под блатним небом, обмотан је жутиим ветром, „вертиром једног ораторија / поклопцем над саркофагом Европе” („Жути ветар”). У песми „Опус No 111” изнова пројављује мотив „плавих завеса неба више наших / балканских шума”, а он се, по „правилу” Драинчевог песничког програма тражења дна модрих дубина и јасног звука песме јавља у спреси са мотивом земље „родне и свете”, жедне, бремените, са „стотину ћуди” и „пуне вулканских врећа”. Тражећи модру песму у граду, песник Драинац налази испишује стихове са мотивима механичких црних птица; модра песма изнова остаје изван тла са којег песник пева. У граду, песник стих налази у плавим шумама које се назире у даљини, кроз маглу сивог неба града.²² Музиком стиха песник види не шкрипу аутомобила на градском асфалту, већ звук орања бразде плодне њиве („Опус No 111”). Модра боја дубина неба у збирци *Улис* прелива се у црну боју земље – мајке:

„Мајка те у бразди плодне њиве рађала
И први пут кад си зенуо, земљом си црном
напунио уста!
Ту црну балканску земљу претворићемо у хлебове
поезије!” (песма „Опус No 111”, написана 1934)

Земља – родна и света, златна и сјајна од жита које шушти, црна – дубока, тајновита и нипошто мрачна у значењу глуха, семантички је корелат мотива неба модре дубине у Драинчевој поезији. Црна земља одраз је модрог неба, односно талог песникових трагања у модром, а „хлеб по-

²¹ О мотиву града у Драинчевој поезији опширније в. Јовичић, Александра, *Град је крематориј за невине душе (Слика града у поезији Рада Драинца)*, у: Блаце Драинцу (тематски зборник), прир. Славица Павличевић и Мирјана Бојанић Ђирковић, Блаце: Народна библиотека „Рака Драинац”, стр. 70–77.

²² На основу тумачења нијанса плаве у Драинчевој поезији, можемо закључити да она за песничког субјекта има апотропејску моћ. Историја рецепције плаве боје бележи и њену повезаност са мотивом побуне (Мишел Пастуро налази да је плава боја била омиљена боја за време француске револуције); потом, плава је и „романтична” боја. Као боја река, плава означава непрестани ток, пут, преображај. Тумачење Драинчевих песама потврђује да и у Драинчевом песничком систему плава боја уједињује наведена значења која јој приписује историја културе, односно да је сачувала своју комплексност, док су се наизглед дивергентни мотиви Драинчеве поезије ујединили баш у плавој боји.

езије”²³, „смешан” (замешан) у споју бескраја тла и неба, у зраку мрака и тами дубина, јесте не само хлеб причести песника – путника пред сваки нови пут, већ црни хлеб са црне земље узраста у метафору самог песника.²⁴ Модрих вена и уста пуних црне земље песник је предодређен за вечите путеве (и вечите повратке); за тражења. У песми „Место коментара” збирке *Улис* појам песника експлицитно се изједначава са појмом путника, а они су, пак, уједињени мотивом револта. Револт се у збирци *Улис* оваплоћује кроз перманентни пут, несмирај и неналажење; међутим, неналажење је прижељкивани циљ песника. Песник је Улис, вечити путник, *тражилац*. Песник је процес, покрет и перманентни преокрет, закључак је стихова – путева *Улиса*. На овај начин се може разумети и стих „И без команде ја познајем задатак наступања” („Место коментара”): песник интуитивно (с)познаје (с)мисао свог делања. И још једном, експлицитно, наведено својство и (с)мисао приписује се песнику, вечном тражиоцу: „Ово није имагинарни Улис који на Итаку жури / но народни певач за којим будућност путује!” („Опус No 111”). Заправо, песник (пут) је укрштај прошлости и будућности, у бескрају тражења. Искра – водиља, била то звезда у модром бескрају или фењер на градској улици, зачиње се у трбуху песника, а сваким његовим кораком задобија обличје *буктиње која гори* (песма „Љубавница која се зове катастрофа”). „Плаве вене друмова” које су испресецале Балкан, модре вене песника који корача под „небом пуним магије”, пут модрих висина чворишта су Драинчеве поезије и „брежуљци” његове песме под топличким модрим небом, са топличке црне земље. Кључна реч Драинчеве збирке *Улис* је човек²⁵, а овај појам у Драинчевој поезији има неколико прецизних координата: човек корача, прилази, слободно, јавно будућности, висинама, зраку, дубини. Човек је песник корака и пута; човек је – пут.

У збирци песама *Воз одлази* (са поднасловом: „пешке за Топлицу”), првој коју потписује псеудонимом Раде Драинац, потврђује се да су перманентни одласци (за сада – из Топлице), опит Драинчевог песничког (и личног) програма тражења слободе и истине, односно тражења могућности везе двеју тачака у простору: њега и друштва.

²³ О мотиву хлеба, односно *леба* у Драинчевој поезији опширније је писао Радојица Таутовић у тексту *Разбијено огледало: Раде Драинац између поезије и декаденције*. Овај аутор закључује да је леб једна од најфреквентнијих речи у Драинчевој поезији, а њено значење разматра у релацији са мотивом бунта. Леб поезије је најгорчи (недостижни) идеал поезије. Ради њега се песник отискује на нова тражења, ради њега се перманентно буну против свега оног где је тражио леб – идеал. Реч леб (локализам) и данас је у употреби у говору људи Драинчевог завичаја.

²⁴ Хлеб је у Драинчевој поезији и метафора доживљаја/осета блискости бескраја (односно пуноће поезије јер је, како смо навели, стих у Драинчевој поезији рефлекс перманентног пута и тражења): „И свуда где се равнице љубе са хоризонтима / пољубац човеков би могао бити топао као хлеб.” (*Љубав, Марија*)

²⁵ Уп. „Човек, прва и последња реч!” (*Улис*)

2.3. Дах зелене Топлице

*Све се више у мени кристализује једна врло упрошћена поезија,
једноставна као зеленило траве.*

Раде Драинац, *Осврти*

Збирка песама *Дах земље* написана је током Драинчевог двогодишњег боравка у Блацу; завршена је јула 1940. Ако је песникова интенција била да упрости свој песнички израз и проговори обликом самих ствари, волуменом самих мисли, тежином самих осећаја, без других сувишних адјектива, стварно и убедљиво, онда је Топлица у овој збирци природно пробуђена тема.

Један од средишњих мотива *Даха земље* је јесен; међутим, његово право значење у овој збирци треба тражити дубље, под слојевима дескрипција јесени у родном селу. Ова збирка је „дах земље која у песнику дише” (уп. са стихом песме *Балканске ноћи*: „та земља у мени дише”). То више није црна смоница коју би песник загрлио обема рукама, већ мисао о смоници и љубав према њој коју је песник упио у себе и носио у коферу који је мамио својим етикетама, а који је садржај вешто скривао.

Драинчева дела о Топлици (*Модри смех*, *Дах земље*, али и роман *Наша љубав*, путописи), „друга су виолина” Драинчеве поезије/Драинчевог стваралаштва. Мотив виолине заступљен је у песми која носи исти налов као и збирка *Дах земље*. Јабукове гране цвилеле су ко виолине; „та ми је музика под језиком заспала”, записује Драинац. Мотиви јабуке и виолине увезани су семантиком: оба представљају амбивалентан спој снаге (песникове) за тражења и повратке („за опите живота”) и открочења; истина је у тражењу. Јабука и „тишина меке виолине” симболизују песниково помирење са „несмириштем”. То „помирење”, спознаја, најбоље је изражена у стиху песме „Варљиво пролеће”: „у модрој реци шумни дрворед / нагнух главу и ја. Из воде човек, суморан и сед, осмехну се на ме, тужног погледа”. Док је у Драинчевој поезији пролеће модро, јесен је (нимало парадоксално) – зелена. А зелено је „боја” завичајног ветра и песникове „душе ко зелене траве”. Јесен мора бити зелена у Драинчевој поезији. *Модри смех* је збирка песника пред путем; *Дах земље* збирка је песника – повратника. Обе збирке су са пола пута, или боље рећи – на пола пута, али, без обзира на „половичност”, обе су са дела смираја пута.

3. ТОПЛИЦА У ДРАИНЧЕВОЈ ПРОЗИ

*Врати се животу
Прави живот је одсутан*

А. Рембо

У односу на поетска дела Рада Драинца где су књижевни критичари с пуним правом назначили мотив бунта као један од средишњих у овом корпусу, проза Рада Драинца умногоме говори о измирењу (нипошто не у значењу помирења и помирљивости) „полова” личности и поезије Рада Драинца. У уводу књиге есеја и других записа, *Расветљење* (1934), Раде Драинац се, пишући нацрт своје биографије, само наизглед одриче села Трбуња на зеленој падини и свих његових детаља. До детаља описујући оно што наводно изоставља из своје биографије (благњави пут од куће до школе, речицу коју је прескакао свакодневно, расцветале трешње, голубове, стадо, виноград, спавање под звездама у августовској слами и др.), Драинац читаоцу осветљава пут и значај Топлице у његовом делу и слободно, можемо рећи, преображају Радојка Јовановића у Рада Драинца. На поменутиим уводним странама Драинац записује: „Ја сам се родио када сам почео зрело да мислим. [...] Тада сам имао равно 21 годину.”²⁶ Године „рађања” песника Драинца поклапају се са годинама писања појединих песама у *Модром смеху*, а које се тичу промишљања модре дубине топличког неба. Овај Драинчев запис расветљава значење још једног важног мотива његове поезије. Кроз прозор своје собе Радојко је гледао на пут; „пут је био жут и засут сенкама младог дрвећа. На то дрвеће никад птице нису слетале. Оне су се покривале чаршавом неба на једној сувој грани. Није чудо што је сав мој живот у знаку пута, који се никада неће завршити.”²⁷ Не само запажање *модро*г неба, већ и доживљај *жутог* пута и птица *огрнутих небом* сведоче да се Драинац песник – путник родио у Топлици, промишљајући дубину и симболику детаља из природе и у тим значењима расветљавајући кутке бескраја. На пут (стварни и песнички) креће младић *босих ногу и голе душе*. Нимало случајно Драинац наглашава да је само ово иметак једног путника. На овај начин Драинац подцртава да оно што путник једино носи са собом јесу осет, детаљ, емоција, успомена, бљесак, топлина и немир сећања на ствари; тачније, песник собом носи душу (дах) ствари, појава.²⁸ „Преображај” Радојка Јовановића у Рада Драинца (између осталог хипнисту), поред размишљања и расветљења дубина и бескраја, поклапа се са додиром са (веле)градским друштвом. Од интуитивне споне са природом, од песничког тражења извора и координата

²⁶ Раде Драинац, *Расветљење*, Београд, 1934, стр. 6

²⁷ Исто, стр. 6.

²⁸ Уп. „Природа пружа само елементе за уметност. [...] најзначајнију улогу игра динамична страна ствари, њихова вечна еволуција и кретање.” (Раде Драинац, *Питање новог реализма*, Осврти, Скопље, 1938, стр. 39)

бескраја под модрим небом, песнички програм Рада Драинца преусмерава се ка спони (спрези) књижевности са животом друштва. Видећи очима друштва и мислећи умом потлаченог појединца²⁹, Драинац ће често исписивати „тамне”, бунтовне и буновне стихове. За нашу тему значајни су и они пасажии *Расветљења* који говоре о Драинчевом доживљају Париза, који је углавном супротан виђењу Топлице, а нарочито они о доживљају сопствене личности и идентитету. Драинац читаоцу расветљава да се у Паризу „толико расточио да више управо никоме [не] припада[м]”³⁰.

Путеви градовима Драинцу нису донели очекиване одговоре на песничка тражења; они су га чак обезвољавали за пут дубинама душе, сећања и неба. Трагајући за дефиницијом човека, Драинац је спознао „језивост велике тајне у људским бићима”. Даља лутања наставиће „јутарњим ослепљујућим зрацима”. Драинчеви путеви друмовима преобраћају се у повратке, праштања, у поновна трагања модрим дубинама и плавим бескрајем; ка буђењу унутле Топлице у песнику.

Приповедач кратког прозног текста *Наша љубав*³¹ доноси исповест свог хипертрофичног срца из сеоске собе, маја месеца, у грозници. У сеоској соби приповедач пише „по неком унутрашњем диктату”³². Непосредни излив унутарњег оно је што дело *Наша љубав* повезује са делима из Топлице и о Топлици. Повезаност хронотопом није потребно посебно наглашавати. Приповедач је дошао у Топлицу „само да оздрави”, односно да на тренутак почине до новог пута. Упркос свим боловима због друштвених неправди, Драинчево срце једино због љубави постаје хипертрофично.³³ Ра̀на приповедачевом срцу јесу мирис и боја јужних модрих шума, зелених јасенова и оморика. Ово су уједно чести мотиви Драинчеве збирке *Модри смех*. Пут до родног села Драинац описује као кривудава и „посут прашином прошлости”. Кривудаваост пута указује нам на један посве другачији Драинчев повратак; у питању је интензиван доживљај Топлице, а његов узрок лежи у значају овог топоса у животу писца и поетици песничког тражења. Уз то, пут Топлицом увек је наново посут „прашином прошлости”³⁴, односно новим талогом бола зарад којег писац опет долази да се огрне модрим небом. У доживљају Топлице у делу *Наша љубав* подједнако је интензивна зелена боја; Драинчев родни

²⁹ Уп. „Око мене трпе и пате милиони. У том мору патње ја сам само један атом.” (Исто, стр. 9)

³⁰ Исто.

³¹ Текст је написан „једне јулске ноћи у Трбуњу, 1929”.

³² Раде Драинац, *Шпански зид*, Београд: Издавачка књижарница Геце Кона, 1930, стр. 8.

³³ Мотив хипертрофичног срца у Драинчевим делима варира почев од песме Арија (збирка *Лирске минијатуре*). У овој песми мотив хипертрофичног срца означава хипертрофичну осетљивост (односно перманентну спремност) за даљине, пут, тражења (уп. „о има, има / једно небо које ме одавно мами”). Временска блискост публиковања збирке *Лирске минијатуре* (1926) и романа *Шпански зид* (1930) делом објашњава њихову тематско-мотивску повезаност, као и интертекстуалне релације романа са овом збирком.

³⁴ Раде Драинац, *Шпански зид*, Београд: Издавачка књижарница Геце Кона, 1930, стр. 129.

брег је „зелен као мирно море код Митилене”³⁵, што нас још једном упућује на закључак да Драинац Топлицу посматра „унутарњим оком”, осетом, те да њене боје у пренесеном значењу упућују на Драинчеву мисао о Топлици / у Топлици. Зелена боја је „боја тихе радости” која обузима приповедача при уласку у топличко село. Запажање „тамњења неба” још један је знак буђења оног потиснутог друмовима, похрањеног под наслагама одлазака. Ноћ у Топлици, као и небо, „дивља је и мистериозна”. Издвојени детаљи наводе нас на закључак да је приповедач будан само у запитаности о снази, дубини и значењу детаља, о ономе шта се крије иза видљивог.³⁶ Приповедачево регистровање визуелног (плаве, модре, зелене, тамне) и аудитивних сензација (*шума жита и песме славуја*) знак је поновног приповедачевог распознавања јединог правог пута *тражења*. У приповедачевом доживљају Топлице и у овом делу незаобилазни су мотиви антејске повезаности са родном земљом: „А знао сам колико ми напора треба поново одатле да кренем у свет.”³⁷

И роман *Шпански зид* садржи више Драинчевих „лирских минијатура” које изнова варирају мотиве Топлице – неба и плаве. Већ на почетку романа мотиви неба и мора се путем детаља *плаве* (бескраја) повезују са животом. Овакве лирске опсервације живота Петра Норковића Паваа, главног лика Драинчевог романа, иако спорадичне у односу на његову основну мисао (односно потребу) о животу као месту за „тражење дивних физиолошких сензација”³⁸, контраст су мисли / жељи / потреби, а до краја романа освајаће све више лирских минијатура јунака (односно, јунака ће подстицати на опсервације у форми лирских минијатура).³⁹ Док је скандалом умео да се одушеви, баналношћу згади, Петар (Павао) је каткад умео да заплочи плавим бескрајем; тада су се поништавале потребе, а рађала се интуитивна, дубока спознаја *суштинског*. У свом песничком програму Драинац често истиче како пише о оном „што на моменте осећа” и што га „невидљивом шаком стеже за грло”. Тренутак, спонтаност и интуитивност као пресудно у одлуци да се забележи детаљ, стих или реченица, један су од разлога пишчевих дивергентних погледа на истоветна питања и проблеме. Међутим, дивергентног нема када је у питању спонтано бележење мотива и детаља сећања или мисли о Топлици. То потврђују све Норковићеве „лирске минијатуре”.

³⁵ Исто, стр. 130.

³⁶ У приповедачевом доживљају неба запажамо и следећи детаљ: небо на тренутак (про) цвета. Овај детаљ значењски је повезан са мотивом тражења (пута), суштинског обележја Драинчевог песничког субјекта и ликова његове прозе. На небу се, запажа приповедач, читају судбине људи. Цветање неба знак је приповедачеве спознаје своје судбине вечног путника.

³⁷ Раде Драинац, *Шпански зид*, Београд: Издавачка књижарница Геце Кона, 1930, стр. 131.

³⁸ Исто, стр. 9.

³⁹ Говорећи о песмама збирке *Лирске минијатуре*, Драинац их, сходно њиховом садржају, назива и *јужним екстазама*. У роману *Шпански зид* поједине приповедачеве „минијатуре” такође се могу назвати „јужним екстазама”; примера ради, такав карактер има приповедачева реминисценција о бојама и мирисима пролећа у Топлици.

Мотив пута се у *Шпанском зиду* јавља у сличном значењу као у првој песничкој збирци Рада Драинца. „Где год би сео помислио би на пут и на далеке, јужне шуме под снегом, као под средњовековном бароком.”⁴⁰ – Петар Норковић, вечити несмирник, при сваком дужем боравку у граду наново осети потребу за отискивањем⁴¹; али, снагу налази једино у сећању на Топлицу. Реминисценцијом на јужне шуме Норковићеве успомене се буде у свим живописним детаљима. Њихово поређење са барокним додатно наглашава колоритност и важност детаља ових реминисценција. Највећа благодет коју доноси колорит детаља југа јесте „утешно заборављање”. Разматрање оног што Норковић жели да заборави, изнова нас упућује на прво Драинчево дело (*Модри смех*): испражњен телесним доживљајима љубави, Жене, лажним повезаностима, Петар се зажелио „музике јужног пролећа” – музике висина, модрог пута. Отићи из града тражећи *плаву* промену – ово би могао бити животни мото Петра Норковића Паваа. У доживљају мотива Топлице у *Шпанском зиду* заступљена је и бела боја. Белина снега која обавија јужне шуме, трем, круну багрема није мотивисана годишњим добом у којем затичемо Норковића док мислима исписује ове лирске минијатуре, већ његовим психолошким стањем: белина је одраз Норковићевог осећаја отуђености⁴² у граду и љубави.⁴³ Узвик „Како се све мења под небом, сунцем и месецом!”⁴⁴, заправо је Норковићев уздах за променом коју прижељкује: за повратком блискости, (јужне) топлине и снаге за нови модри пут. Део Норковићевих лирских минијатура настаје и у самој Топлици, а међу њима упечатљива и семантички значајна је она где Норковић прижељкује да са собом понесе „кофер мириса” Топлице јер они имају моћ сећања, отрежњења и буђења субјекта.⁴⁵ Управо са овим мотивима треба повезати и синтагму *бунтовна Топлица*: Норковић је једна буна (несмирник, непрестани *тражилац*), али неугасива. Из његовог кофера најјаче сија *та искра* Топлице. По поновном отискивању на пут (у ново тражење), Норковић, свдећи рачун са

⁴⁰ Исто, стр. 10.

⁴¹ Павао Норковић изговара реченицу записану у предговору Драинчевог дела *Расветљење*: „Мој живот је сав у знаку пута.” Овим је додатно наглашена аутобиографска компонента у обликовању овог јунака *Шпанског зида*.

⁴² Уп. са: „скривен је траг земљи” (исто, стр. 17).

⁴³ У роману *Шпански зид* бела је и боја Нонине хаљине, чиме је додатно наглашена дистанца у погледу љубави. Такође, бели је и шпански зид Нониног собичка. Непосредним везивањем мотива белог зида за Нонин лик, имплицитно се указује на узрок суштинске неповезаности Паваа и ове јунакиње. „Бели пропланци су за дух”, рећи ће Драинац у једном од текстова *Осврта*, метафорички описујући појам слободе. „Јунаци у белом” (Павао, Нона) жуде за слободом духа, мисли и љубави. С друге стране, Норковићево сањарење о јужним шумама покривеним снегом сублимација је његове жеље за Нонином топлином и љубави.

⁴⁴ Исто, стр. 18.

⁴⁵ У односу на роман *Шпански зид*, олфактивне сензације *Лирских минијатура* су слојеније. Мирис Топлице је у њима семантички проширен мотивом мириса топлог хлеба (у значењу насушног).

собом (својим жељама)⁴⁶, најзад постиже сагласје. Детаљи које пабирчи овај „импресиониста” најзад су се посложили у мотив новог пута.

4. ЗАКЉУЧАК

„Упадљивост” боја у Драинчевој поезији није промакла оштром оку песника и есејисте Стевана Раичковића; међутим, оно што је остало на маргинама књижевнокритичких радова о Драинчевом делу, јесте спектар значења Драинчеве поетике боја, а у њој као важан симбол узраста Топлица. Као што смо показали у раду, доминантне боје Драинчевих дела (превасходно модра и зелена) јесу „боје Топлице”. Оне се постављају на палету Драинчевих дела већ у његовој првој песничкој збирци. У потоњим стиховима и приповеданим реченицама, боје Драинчеве поезије ће се смислено мешати, а претакање и растакање боја припада ретким песничким системима (поетичким елементима) којима је Драинац семантички био доследан у свом укупном стваралаштву. Док је Драинац певајући о „универзалној љубави” био „сав шарен као папагај”⁴⁷, у погледу песничке и прозне обраде топоса Топлице био је колоритно и мисаоно монолитно дубок. У антејску нит Драинчевих дела уpletене су нијансе плаве и зелене, жуте и црне боје; основа тог клупка је *модра*. Њен „историјат” започиње у првој Драинчевој песничкој збирци.

Завичај у Драинчевим делима нипошто не треба изједначавати са појмом домовине. Ако се присетимо појединих песама из збирке *Улис* („Моја отацбина”) или *Даха земље* („Песник и домовина”), постаје нам јасније да су два поменута мотива у контрасту: домовина се пре може изједначити са појмом друштва, где „нечовештво земљом дубоко оре” („Песник и домовина”). Спрам домовине стоји вишеструки бунт песника: против буржоазије и њеног ђифтинског морала, против њених институција, против конвенција друштва... Супротно од тога, завичај је „тачка”, упориште, смирај који напаја за нови пут. А пут = живот.

„Лист са родне брезе шапуће како постоји нешто више од најлепше песме на свету.”⁴⁸ – то „нешто више” које запажају и Драинац, и књижевни критичари који пишу о његовом делу, мотивација је свих Драинчевих путева и њихов је недостижни идеал. Али, можда Драинац и није тражио тај идеал, већ је интензивно, импресионистички, лирски, емоционално и мисаоно живио у детаљима самог процеса тражења.

У делима која смо анализирали, „реч-вику” Драинац је супституисао речју – шапатам. Драинац (о) Топлици шапуће. Али јасно, „шумно као жита

⁴⁶ Норковић долази до суштине својих љубави, а спознаја да су једино што воли море (седефне шкољке са сицилијанских обала) и мртве, родне шуме, обавијена је *плавим*.

⁴⁷ Раде Константиновић, *Амор пацов Раде Драинца*, у: Критичари о Драинцу, прир. Гојко Тешић, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, стр. 254.

⁴⁸ Запажање Радојице Таутовића (*Разбијено огледало: Раде Драинца између поезије и декаденције*, у: Критичари о Драинцу, стр. 334), исказано Драинчевим речима.

што се њишу” („Елегија под Јастрепцом”, *Дах земље*). Синтагма *јасан звук* у Драинчевој поезији окупља разне дивергентности до којих долази песник – опсерватор света, друштва, универзалних човекових проблема; *тражилац* и вечити бунтовник, упитан над небом, собом, реком, јаблановима. *Јасан звук* ствараоца подстиче пут дубина, висина до којих сеже мисао. *Јасан шапат* је знак налажења једног пута, једног одговора, можда опет не сврсисходног, али свакако умирујућег; једне „смирштине”.

Ако је, по речима Милована Данојлића (у тексту „Драинац данас”), Драинац „бунтар који је јасно видео велики, сунчани, општечовечански циљ живота, али није видео ниједан пут до тог циља”, онда су дела о Топлици тренутак осета да тај пут постоји. Топлица је то „пола пута” са којег се Драинац увек отискивао у модро, и са којег се увек враћао зеленог уздаха. Драинац, „противник система”, „сав у скици, у пројекту, у макети”⁴⁹, пишући о Топлици, мислећи дахом Топлице, враћајући јој се да би поново из ње отишао надојен, у овом корпусу стихова и реченица гради постојан систем *модре Топлице*. Дела о Топлици осветљавају то лице драинизма које у перманентном тражењу одговора и преиспитивању нађеног осети да одговор постоји, иако ће занавек остати *модрозелен*.

Како привести крају обраду комплексне теме Топлице у делу Рада Драинца, сем подсећањем себе на техничку ограниченост карактера радова у зборнику поводом јубилеја везаних за овог песника, а уз пуну свест (и обећање!) да је ово тек почетак истраживања Топлице у Драинчевом стиху и реченици.

З а х в а л н о с т – Рад је настао као резултат истраживања на пројекту САНУ, Књижевна прошлости и садашњости на простору југоисточне Србије, бр. О-19-18, и у оквиру пројекта Истраживање књижевне прошлости и садашњости на простору југоисточне Србије и у блиским заграничним областима, који се реализује на Департману за српску и компаративну књижевност, а у оквиру научно-истраживачке делатности Филозофског факултета Универзитета у Нишу.

Литература

- Иван Ивановић, *Драинац*, Блаце, 2011.
 Рад. Јовановић, *Модри смех*, Београд: Издање књижаре Бранислав Церковић – Ајхштет, 1920.
 Раде Константиновић, *Амор пацов Раде Драинац*, Критичари о Драинцу, прир. Гојко Тешић, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, стр. 254–292.
 Воја Красић, *Раде Драинац*, у: Критичари о Драинцу, прир. Гојко Тешић, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства 1999, стр. 521–523.

⁴⁹ Радивоје Пешић, Драинчев хипнизам као манифест или антиманифест једног нашег изма, у: Критичари о Драинцу, прир. Гојко Тешић, стр. 487.

- Светислав Мандић, *Десет година од песникове смрти*, у: Критичари о Драинцу, прир. Гојко Тешић, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства 1999, стр. 137.
- Миливоје Марковић, *Океанија поезије*, у: Критичари о Драинцу, прир. Гојко Тешић, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, стр. 293–301.
- Мишел Пастуро, *Глава: историја једне боје*, превео Минал Комненић, Београд: Службени гласник, 2011.
- Мухарем Первић, *Топлица у Океанији (Раде Драинац: Песме, Београд: Просвета)*, у: Критичари о Драинцу, прир. Гојко Тешић, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства 1999, стр. 174.
- Радивоје Пешић, *Драинчев хипнизам као манифест или антиманифест једног нашег изма*, у: Критичари о Драинцу, прир. Гојко Тешић, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства стр. 483–487.
- Стеван Раичковић, *Драинац (Седамдесет и пет година од рођења песника)*, у: Критичари о Драинцу, прир. Гојко Тешић, стр. 301.
- Радојица Таутовић, *Разбијено огледало: Раде Драинац између поезије и декадениције*, Критичари о Драинцу, прир. Гојко Тешић, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, стр. 332.

ТОПЛИЦА В ПРОИЗВЕДЕНИЯХ РАДЕ ДРАИНАЦ

Мирьяна Боянич Чиркович

Р е з ю м е

Обсуждение темы, идеи или шире репрезентация Топлицы в произведении Раде Драинац, относительно не ради факта что этот автор родился в Топлице и что его вклад в культуре этого края замечателен и большой, но и по случаю что подробный анализ этой темы может осветить одно из новых образов драинизма и может очертить контуры его может быть существенно не иначе, но одной точнее, теплее и последовательнее манифестации. Топос Топлицы в работе этого автора соотнобразяется ссссккквз модель символического топоса. Растолкивание Топлицы, топоса и символа дела, заключается в связи с символикой и восприятием цвета поэзии Драинца (голубой, синей, зеленой).

Ключевые слова: Раде Драинац, Топлица, топос, символ, поэтика цвета

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

821.163.41.09 Драинац Р.(082)

КЊИЖЕВНО дело Рада Драинца: Ново читање : [зборник радова са научног скупа] / приредио Горан Максимовић. - Ниш : САНУ, Огранак : Филозофски факултет Универзитета ; Прокупље : Народна библиотека "Раде Драинац", 2020 (Ниш : Светпринта). - 203 стр. ; 24 cm

На спор. насл. стр.: Literary work of Rade Drainac: A new reading. - "Зборник радова са научног скупа Књижевно дело Рада Драинца - ново читање, одржаног - у организацији Српске академије наука и уметности - Огранка САНУ у Нишу, Народне библиотеке "Раде Драинац" у Прокупљу и Филозофског факултета Универзитета у Нишу - 26. августа 2019. године на Универзитету у Нишу и 27. августа 2020. године у Народном музеју у Прокупљу" --> стр. 5. - Тираж 500. - Стр. 11-16: Пред зборником Књижевно дело Рада Драинца - Ново читање / Горан Максимовић. - Напомене и библиографске референце уз радове. - Библиографија уз већину радова. - Резимеи на енгл., франц. или рус. језику.

ISBN 978-86-7025-856-3 (САНУ)

1. Максимовић, Горан, 1963- [приређивач, сакупљач] [аутор додатног текста]
а) Драинац, Раде (1899-1943) -- Зборници

COBISS.SR-ID 18568457